

Overgangsliteratuur voor bovenbouwers?

De literaire adolescentenroman

Hoe houden we jongeren in de bovenbouw van havo en vwo enthousiast voor lezen? Want het leesplezier – en met het leesplezier vaak ook de leesmotivatie – van jongeren neemt in de loop van de jaren nog altijd af, dat is algemeen bekend. Zelfs na de invoering van de Tweede Fase in het schooljaar 1998-1999, waarbij de verplichte leeslijst voor havo-leerlingen tien en voor vwo-leerlingen sindsdien twaalf boeken telt. Blijkbaar is er meer voor nodig om de overgang van jeugd- naar volwassenenliteratuur minder problematisch te laten verlopen. Kan de literaire adolescentenroman daar wellicht een rol in spelen?

Jannetta de With

De literaire adolescentenroman is, zoals de naam al aangeeft, een roman voor adolescenten. Ruim genomen gaat het om de groep jongeren in de leeftijd van twaalf tot vierentwintig jaar. In de regel gaat de adolescentenroman ook over adolescenten, over jongvolwassenen die een innerlijke groei naar volwassenheid doormaken. Denk bijvoorbeeld aan *Je moet dansen op mijn graf* van Aidan Chambers, *Junkies* van Melvin Burgess, *Per Nilssons 17* of *Vallen* van Anne Provoost. Het genre wordt door Helma van Lierop als volgt gekenmerkt: ‘Wat beschreven wordt is een zoektocht van personages naar hun eigen identiteit. Pasklare antwoorden worden niet gegeven, de mogelijkheid tot reflectie is er wel. Auteurs kiezen een vorm die daarbij past. Geen vastliggende structuur met een noodzakelijk happy end, maar romancomposities waarin net als in de volwassenenliteratuur sprake is van experimenten met

perspectiefwisselingen en variatie in vormen.’

Omdat jongeren nadenken over zichzelf, over wie ze zijn en over hoe zij zich verhouden tot anderen, zouden zij zich goed kunnen vinden in boeken voor en over adolescenten. De thematiek van de adolescentenroman, de innerlijke groei naar volwassenheid, vaak uitgebeeld door een min of meer gevoelig personage dat zijn of haar weg moet zien te vinden, zou jongeren aanspreken en de mogelijkheid bieden tot identificatie. Maar dat niet alleen. Willen jongeren in deze leeftijdscategorie zich betrokken voelen bij het verhaal, dan moet het echt en herkenbaar zijn en moet er over gereflecteerd kunnen worden. Want adolescenten generaliseren en analyseren: ze brengen het gelezene in verband met de werkelijkheid en pluizen de principes van het werk uit op zoek naar complexe betekenissen.

Onderzoeksopzet

Theoretisch bekeken zou de literaire adolescentenroman dus voor een vloeiendere overgang van jeugd- naar volwassenenliteratuur kunnen zorgen. Maar hoe werkt dat in de praktijk? Wordt er in het onderwijs eigenlijk wel aandacht aan dit genre besteed? Want aan de kwaliteit ervan wordt nogal eens getwijfeld en de boeken worden om die reden – naast het feit dat ze nog niet goed bekend zijn – dan ook niet gebruikt in het literatuuronderwijs in de bovenbouw van havo en vwo. Zou de adolescentenroman er voor jongeren uit de bovenbouw van havo en vwo wellicht voor kunnen zorgen dat de overgang van jeugd- naar volwassenenliteratuur minder problematisch verloopt? Het onderzoek naar het vinden van een antwoord op deze vraag voerde ik uit in twee delen, in een inventariserend deel en een verdiepend deel, in het voorjaar van 2004. Voor het inventariserende deel werd aan 219 leerlingen uit de bovenbouw van havo en atheneum een enquête voorgelegd. De leerlingen zaten allemaal op dezelfde school, in de vierde en vijfde klas van het havo en in de vierde, vijfde en zesde klas van het atheneum. Hun lessen Nederlands werden verzorgd door vier docenten. In de enquête vroeg ik de jongeren naar hun houding ten opzichte van lezen, naar hoe zij de overgang van jeugd- naar volwassenenboeken

hadden ervaren, en naar hun bekendheid met adolescentenliteratuur. Daarnaast, ter verdieping van de resultaten, maar vooral om te zien hoe de literaire adolescentenroman door adolescenten ontvangen wordt, lazen twintig leerlingen uit de vierde klas van het atheneum *De tolbrug* van Aidan Chambers. In afrondende groeps gesprekken konden zij reageren op de vraag of en hoe de adolescentenroman volgens hen past in de overgang van jeugd- naar volwassenenliteratuur.

Lezen en leesgedrag

De ingevulde enquêtes gaven veel informatie over de leesbehoeften en -interesses van de bevroagde adolescenten, over hoeveel en hoe vaak zij lazen en over wat ze dan lazen. Met behulp van acht stellingen, zoals ‘Ik lees graag boeken in mijn vrije tijd,’ en ‘Als ik langer dan een uur lees, vind ik het vervelend worden,’ kon ook de leesattitude worden bepaald. Zo bleek bijvoorbeeld dat de meisjes uit de ondervraagde groep positiever ten opzichte van lezen staan dan de jongens, zij lezen daarnaast vaker en meer. Het schooltype heeft ook invloed: atheneumleerlingen staan positiever tegenover lezen, en lezen vaker en meer. Zelfs het leerjaar is bepalend: hoe hoger de klas, hoe meer er wordt gelezen. Voor de houding ten opzichte van lezen is er een belangrijke rol weggelegd voor de docent: de verschillen in de resultaten bleken na een vergelijkingstoets niet op toeval te berusten. Op basis van het aantal gelezen boeken in het afgelopen jaar en hoe vaak er gelezen werd, konden de leerlingen worden ingedeeld in lezerssoort. 66 leerlingen (30%) bleken ‘weiniglezer’, jongeren in deze groep lezen eigenlijk nooit of alleen in de vakanties en maximaal zes boeken per jaar; 92 leerlingen (42%) bleken gemiddelde lezers, jongeren in deze

groep lezen ongeveer elke maand en zo’n zeven tot negen boeken per jaar; 60 leerlingen (28%) bleken veellezers, jongeren in deze groep lezen meerdere dagen per week en meer dan tien boeken per jaar. Als het aan de adolescenten ligt, lezen zij het liefst spannende boeken: detectives of thrillers of boeken over spionage en verraad. Daarna, het scheelt bijna niets met spanning, lezen zij het liefst over het leven van jongvolwassenen, vooral over problemen en moeilijkheden van jongeren. ‘Over mensen van mijn leeftijd met de problemen die ze moeten doorstaan,’ schrijft een meisje uit 4-atheneum. ‘In ieder geval over jongeren die een zelfde leventje leiden net als mij,’ zegt een jongen uit 4-havo. Sommigen maken het heel concreet. Een meisje uit 4-atheneum geeft voorbeelden van jeugdproblemen en noemt vriendschap, liefde en gewicht. Een jongen uit 5-havo schrijft: ‘Tets over mijn eigen leven: liefde, softdrugs, uitgaan.’ Als derde lezen adolescenten graag drama, waar voornamelijk (psychologische) romans en waargebeurde verhalen mee worden bedoeld. De meeste adolescenten (31%) lezen hun eerste volwassenenboek als zij in de derde klas van de middelbare school zitten. Daarna volgen de eerste en de tweede klas (allebei 19%) en de vierde klas (12%). De klas waarin het eerste volwassenenboek gelezen wordt blijkt – weliswaar gering – negatief samen te hangen met de mate waarin er gelezen wordt. Dat wil dus zeggen dat hoe meer iemand leest, hoe eerder de overstap van jeugd- naar volwassenenliteratuur gemaakt wordt, en andersom. Om er achter te komen wat leerlingen lazen voordat zij de overstap naar volwassenenliteratuur maakten, legde ik hen in de enquête twaalf jeugdboekenauteurs voor: Thea Beckman,

Lineke Dijkzeul, Guus Kuijer, Joke van Leeuwen, Astrid Lindgren, de auteurs van de Pandora Crimi-reeks, Lydia Rood, Carry Slee, Toon Tellegen, Jan Terlouw, Anke de Vries, Laura Ingalls Wilder. De leerlingen moesten aankruisen van welke auteur ze wel eens één of meerdere boeken hadden gelezen. Om te bepalen hoe literair de leerlingen nu lazen, had ik ook twaalf auteurs van volwassenenboeken op papier gezet: F. Bordewijk, Boudewijn Büch, Louis Couperus, Renate Dorrestein, Ronald Giphart, Karel Glastra van Loon, Arnon Grunberg, Tessa de Loo, Harry Mulisch, Connie Palmen, Thomas Rosenboom en Jan Wolkers, en ook hier moesten de leerlingen aankruisen van welke auteur ze minstens één boek hadden gelezen. Dertien van alle 219 leerlingen kenden geen van de genoemde jeugdboekenauteurs. De overige 206 kruisten samen 705 keer een auteur aan en kenden er gemiddeld dus 3,22. De meeste leerlingen (22%) kenden er van de twaalf echter twee. Uit de analyses blijkt dat de boeken van Carry Slee veruit het bekendst zijn: 83 procent had tenminste één van haar boeken gelezen. Daarna kenden veel leerlingen een van de boeken van Thea Beckman: 65 procent had wel eens wat van haar gelezen. Jan Terlouw werd door 48 procent van de leerlingen gekend. De genoemde auteurs van volwassenenboeken werden door iets minder leerlingen gekend dan de jeugdboekenauteurs: door 199 leerlingen. Samen kruisten zij in totaal 632 keer een auteur aan. Zij kenden gemiddeld dus 2,89 auteurs. Hoewel veel leerlingen (18%) er maar één kenden, lazen de meeste (23%) toch boeken van drie van de twaalf auteurs. Ronald Giphart werd het vaakst gelezen: door 59 procent. Daarna kenden de meesten ten minste één boek van Harry Mulisch (57%) en Karel Glastra van Loon (53%).

Overgang

Waar het mij met de resultaten van de enquête uiteindelijk om te doen was, was het achterhalen van gezamenlijke eigenschappen van diegenen die aangaven de overstap van jeugd- naar volwassenenliteratuur als moeilijk of zelfs problematisch te ervaren. Het bleek dat een kwart van de ondervraagde adolescenten moeite heeft gehad met de overstap. Die leerlingen gaven aan dat zij lezen, sinds zij de overstap naar volwassenenboeken hebben gemaakt, minder leuk zijn gaan

vinden; dat volwassenenboeken niet goed passen bij hoe zij zich voelen; en dat zij graag jeugdliteratuur voor hun leeslijst zouden lezen als dat zou mogen. Het ging om een groep van 55 leerlingen (25%), 35 jongens en 20 meisjes, waarvan 13 procent veellezers was, 51 procent een gemiddelde lezer en 36 procent weinigelezer. Voor deze groep gold dat zij niet zo enthousiast was over volwassenenliteratuur, dat zij moeite had met de personages uit die boeken en dat zij, als zij die keuze had, liever over personages van hun eigen

leeftijd zou willen lezen. De groep leerlingen met overgangsproblemen wordt vooral gekenmerkt door de houding ten opzichte van lezen, die is nogal negatief. Het is dan ook niet vreemd dat deze leerlingen sowieso weinig lezen. Ten opzichte van leerlingen die geen moeite hebben met de overgang van jeugd- naar volwassenenliteratuur zijn zij heel wat minder goed bekend met auteurs van volwassenenboeken en ook geven ze aan nu geen jeugdboeken meer te lezen. Dat laatste doen ze omdat ze jeugdboeken te kinderachtig en saai vinden, maar ook omdat ze niet van lezen houden.

Adolescentenboeken

Zou de literaire adolescentenroman voor deze leerlingen een rol kunnen spelen in de overgang van jeugd- naar volwassenenliteratuur? Want: hoe staan leerlingen die bekend zijn met de adolescentenroman ten opzichte van lezen? Is het misschien zo dat zij geen of minder moeite hebben met de overstap van jeugd- naar volwassenenliteratuur? Op basis van deze vragen was een volgende stap het inventariseren van de eigenschappen van adolescenten die bekend zijn met dat soort literatuur. In de enquête had ik de leerlingen gevraagd aan te kruisen van wie van de genoemde auteurs van boeken voor jongvolwassenen zij wel eens iets hadden gelezen: Melvin Burgess, Aidan Chambers, Miep Diekmann, Ed Franck, Ted van Lieshout, Bart Moeyaert, Per Nilsson, Peter Pohl, Anne Provoost en Edward van de Vendel. 39 procent van de geënquêteerde leerlingen was bekend met ten minste één van deze auteurs, 85 leerlingen. In totaal kruisten zij 143 keer een auteur aan, en gemiddeld lazen deze leerlingen dus 1,68 adolescentenboek. Het minimum aantal auteurs dat per leerling werd

aangekruist was één, het maximum zes. Van alle auteurs werd Ted van Lieshout het meest gekend: 59 keer, oftewel door 69 procent. Daarna kenden de leerlingen Anne Provoost het meest: 42 procent van de leerlingen las een of meer van haar boeken, zij werd 36 keer aangekruist. Per Nilsson kreeg een derde plaats. Door de leerlingen werd hij 21 keer aangekruist, oftewel door 25 procent. De enige nog door meer dan tien procent van de leerlingen gekende auteur was Peter Pohl (13%), de rest van de auteurs werden niet of nauwelijks gekend.

Van de leerlingen die bekend zijn met adolescentenboeken was het merendeel meisje, zat het merendeel op het atheneum, en kwam het merendeel uit de hogere klassen. Bijna de helft van deze 85 jongeren (35 jongens en 50 meisjes) was te categoriseren als veellezers. Er gold bovendien een samenhang: hoe vaker en hoe meer iemand leest, hoe meer schrijvers van boeken voor jongvolwassenen hij of zij kent. Diegenen die bekend zijn met adolescentenboeken kennen bovendien meer auteurs van volwassenenboeken én jeugdboeken dan diegenen die niet eerder een adolescentenboek lezen, en ook lezen zij nu eerder nog een jeugdboek.

De tolbrug

De groep van adolescenten die bekend zijn met auteurs van literaire adolescentenromans lijkt het spiegelbeeld van de groep van adolescenten die moeite hebben met de overgang van jeugd- naar volwassenenliteratuur. De ene groep bestaat voornamelijk uit jongens, de andere uit meisjes; in de ene groep zitten vooral weinigliezers, in de andere zijn het juist veellezers, enzovoorts. Maar betekenen deze verschillen in eigenschappen ook dat de literaire adolescentenroman de

overgang van jeugd- naar volwassenenliteratuur vergemakkelijkt? Zoals we al zagen, zou de literaire adolescentenroman door de mogelijkheid tot identificatie, door realisme en door het kunnen reflecteren voor een vloeiendere overgang van jeugd- naar volwassenenliteratuur kunnen zorgen. Doordat *De tolbrug* een boek is voor en over adolescenten, voelden veel van *De tolbrug*-lezers zich erg bij het verhaal betrokken. Een fragment uit een van de gesprekken:

Leerling: ‘Ik heb nog nooit een boek gelezen waarvan je als jongere zijnde zicht krijgt op een volwassenenonderwerp. De onderwerpen worden behandeld als volwassen, maar toch als jongere zijnde. Dat heb ik nog nooit gelezen zoiets.’
Docent: ‘Wat bedoel je nou precies?’
Leerling: ‘De onderwerpen worden op een andere manier behandeld dan als je het vanuit een volwassene zou lezen. Je ziet het echt als iemand van zeventien jaar, achttien jaar, zo rond die leeftijd zou ik maar zeggen, en die reageert anders op dingen dan een volwassene zou doen. En dat lees ik terug in een boek en dat heb ik bij volwassenenboeken niet. Dan snap ik niet waarom ze zo reageren, terwijl als Jany het doet dan snap ik het wel. Dan snap ik het beter dan in een volwassenenboek.’

Maar dat voor sommige leerlingen de leeftijd van de hoofdpersoon niet van belang is, blijkt uit een gesprek dat ik had met een leerling:

JW: ‘En past *De tolbrug* dan beter bij je in die zin dat het qua taal beter bij je aansluit...’
Leerling: ‘Ja.’
JW: ‘... of qua inhoud?’
Leerling: ‘Ook. Ja allebei. En ook dat de personen van jouw leeftijd zeg maar

zijn. Niet altijd volwassenen, want dat is in de meeste literatuurboeken die wij dan moeten lezen zo.

JW: ‘En dat vind je wel prettig om over te lezen, blijkbaar?’

Leerling: ‘Ja.’

JW: ‘Over zowel dat het over iemand gaat van jouw leeftijd, als dat het gaat over dingen die je bezighouden?’

Leerling: ‘Nou niet in het bijzonder. Ik vind het ook geen probleem om boeken te lezen over ervaringen van een vrouw in de tachtig bijvoorbeeld. Dat vind ik allemaal eigenlijk niet zo heel erg verschillend.’

Ook wat betreft realisme waren de meningen verdeeld. Sommigen vonden dat *De tolbrug* hun ervaringen heel juist weergaf, maar over het algemeen gold dat de lezers het boek niet echt herkenbaar vonden. Slechts twee leerlingen (10%) vulde in de enquête in dat zij zelf ook hadden meegemaakt wat in het boek ter sprake kwam. Reflecteren konden de *De tolbrug*-lezers echter volop. Het merendeel van de adolescenten reageerde dus enthousiast op *De tolbrug*. Van de twintig hadden er vijftien nog niet eerder een adolescentenroman gelezen. Twaalf van hen gaven na het lezen aan meer van dit soort boeken te willen lezen, drie waren er niet enthousiast over. Van de vijf *De tolbrug*-lezers die al wel bekend waren met adolescentenboeken wilden er vier zonder twijfel meer lezen, één twijfelde.

Over wie dit boek het beste zouden kunnen lezen, was de groep redelijk eensgezind. 84 procent van de twintig *De tolbrug*-lezers vindt het boek geschikt voor adolescenten van hun eigen leeftijd, vijf procent voor adolescenten die jonger zijn dan zij en elf procent voor adolescenten die ouder zijn. De lezers zouden *De tolbrug* niet typeren als overgangsliteratuur. Wat zij

vinden komt overeen met wat we ook al zagen in de resultaten van de enquête: vooralsnog wordt de literaire adolescentenroman naast volwassenenliteratuur gelezen. Hoe hoger namelijk het leerjaar, hoe meer adolescentenboeken er gelezen worden. Door de complexiteit van de vorm plaatsen de leerlingen *De tolbrug* dicht bij volwassenenboeken dan bij jeugdboeken.

Conclusie

In de overgang van jeugd- naar volwassenenliteratuur ondervindt dus een kwart van de adolescenten een probleem. Het zijn weinige lezers en adolescenten met een lage leesattitude, veelal jongens, die aangeven dat ze er toch wel even aan moesten wennen toen zij volwassenenboeken gingen lezen en dat zij willen dat er meer boeken zijn over onderwerpen die bij hen passen. Hun behoeften en interesses – spannende boeken, boeken die gaan over ‘hun eigen leven’ – sluiten niet aan bij de boeken die zij naar eigen zeggen moeten lezen voor hun lijst. Voor hen zouden adolescentenboeken dus juist geschikt zijn. Ondanks dat de verschillen in eigenschappen tussen de groep adolescenten met overgangsproblemen en de groep adolescenten die bekend is met de adolescentenroman er niet op duiden dat de literaire adolescentenroman de overgang van jeugd- naar volwassenenliteratuur vergemakkelijkt (veellezers – en dat zijn de lezers van adolescentenboeken – lezen nu eenmaal veel: veel volwassenenboeken, veel adolescentenboeken en veel jeugdboeken), zijn er dus wel tekenen dat de adolescentenroman die overgang zou kunnen vergemakkelijken. Die verandering zou moeten beginnen bij het aankweken van de juiste leesattitude, immers: hoe hoger de leesattitude, hoe groter de mate

waarin gelezen wordt. En daar speelt de docent een belangrijke rol in.

Janetta de With rondde haar studie Nederlands aan de Universiteit Utrecht af met een onderzoek naar het functioneren van de literaire adolescentenroman. Zij werkt nu als junior redacteur bij Querido Kinderboek. Bovenstaand artikel is een verkorte weergave van een onderzoek dat zij deed in opdracht van Stichting Lezen, waar het volledige onderzoeksverslag te bestellen is, t (020) 623 05 66. ■

Gebruikte literatuur

J.A. Appleyard, *Becoming a reader: The experience of fiction from childhood to adulthood*. Cambridge, 1994.

Ruud Kraaijeveld, ‘De adolescentenroman in de Tweede Fase’. In: *Tsjip/Letteren* 13-1, 2003, p. 29-32.

Helma van Lierop-Debrauwer, ‘Over de Grote Gelijkenis. Adolescentenromans voor jongeren en volwassenen’. In: *Literatuur zonder leeftijd* 53, 2000, p. 336-351.